

۲۰۹۲۴۵۲

مجازات و کنترل اجتماعی

تبارشناسی پیوند قدرت و واکنش‌های کیفری

دکتر سید محمد جواد ساداتی

استاد با حقمة دانشگاه فردوسی مشهد

سرشناسه	: ساداتی، سیدمحمدجواد، ۱۳۶۶ -
عنوان و نام پدیدآور	: مجازات و کنترل اجتماعی: تبارشناسی پیوند قدرت و واکنش‌های کیفری / سیدمحمدجواد ساداتی.
مشخصات نشر	: تهران: نشر میزان، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۴۰۰ ص.
فروست	: علوم اجتماعی؛ ۱۲۷۶.
شابک	: 978-622-212-086-3
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: نمایه.
عنوان دیگر	: تبارشناسی پیوند قدرت و واکنش‌های کیفری.
موضوع	: مجازات — ایران — جنبه‌های اجتماعی
موضوع	: <i>Punishment -- Iran -- Social aspects</i>
موضوع	: حقوق جزا — ایران — جنبه‌های اجتماعی
موضوع	: <i>Criminal law -- Iran -- Social aspects</i>
موضوع	: مجازات — جنبه‌های اجتماعی - <i>Punishment -- Social aspects</i>
موضوع	: حقوق جزا — جنبه‌های اجتماعی - <i>Criminal law -- Social aspects</i>
موضوع	: جامعه‌شناسی جنایی - <i>Crime -- Sociological aspects</i>
رده بندی کنگره	: H۳ ۸۶۶
رده بندی دیویی	: ۳۶ ۱۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۸ ۲۲۱۰

هرگونه تکثیر (اعم از چاپ، کپی، فایل، الکترونیکی...) از این اثر بدون اخذ مجوز از ناشر خلاف قانون بوده و پیگرد قانونی دارد.
لطفاً در صورت مشاهده، موارد را به شماره تماس زیری ذیل اطلاع دهید.

۱۲۷۶

نشر میزان

مجازات و کنترل اجتماعی

دکتر سید محمدجواد ساداتی

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۸

قیمت: ۷۰۰۰۰ تومان

شماره: ۲۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۱۲-۰۸۶-۳

دفتر مرکزی: خ شهید بهشتی، بعد از چهارراه سهروردی، خ کاووسی‌فر، کوچه نکبسا، پلاک ۳۲، تلفن ۸۸۵۴۹۱۳۱

فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخرآزی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۴۶۷۷۷۰

واحد پخش و فروش: خیابان سمیه، بین مفتح و فرصت، پلاک ۱۰۴، تلفن ۸۸۳۴۹۵۲۹-۳۱

پست الکترونیکی: mizannasher@yahoo.com وب سایت: www.mizan-law

فهرست مطالب

مقدمه	۹
۱- جامعه‌شناسی کیفری و رمزگشایی از معمای مجازات	۹
۲- جامعه‌شناسی کیفری: چارچوبی برای ادراک پیوندهای پیچیده‌ی قدرت و مجازات	۱۶
۳- کالبدشکافی معمای پیچیده‌ی کیفر: ضرورت پژوهش در خصوص ارتباط قدرت و مجازات	۲۴
۴- تبارشناسی تاریخی روش برای ادراک پیوندهای قدرت و مجازات	۲۶
۵- ساختار پژوهش: پیوندهای قدرت و مجازات؛ واقعیتی فراگیر و بی‌مرز	۲۹

بخش نخست - عناصر قدرت و الگوهای سه‌گانه‌ی کیفری

فصل نخست - قدرت و عناصر سه‌گانه	۴۰
مبحث نخست: گفتمان‌های قدرت	۴۱
گفتار نخست: ناخودآگاه وجدان جمعی و تولد گفتمان‌های قدرت	۴۴
گفتار دوم: گفتمان‌ها و ضد گفتمان‌ها	۵۴
گفتار سوم: مجازات و هویت اجتماعی	۵۹
مبحث دوم: منابع قدرت	۶۴
گفتار نخست: قدرت مبتنی بر خشونت و برابری تراژدی تعذیب	۶۷
۱- عنصر «زور» و دگرگونی‌های پیوسته‌ی قدرت	۶۸
۲- قدرت خشونت‌محور و تحمیل رنج بدون مرز	۷۰
گفتار دوم: قدرت مبتنی بر صنعت و تولد اقتصاد تنبیه	۷۸

- ۱- بنیادهای شکل‌گیری قدرت مبتنی بر صنعت..... ۷۹
- ۲- قدرت مبتنی بر صنعت و دگرگونی در الگوهای جرم‌انگاری و کیفرگذاری..... ۸۳
- گفتار سوم: قدرت مبتنی بر دانایی و کمدی اصلاح..... ۹۰
- ۱- قدرت مبتنی بر دانایی و هویت‌های تسخیر شده..... ۹۰
- ۲- قدرت مبتنی بر دانایی و الگوهای کیفری بهنجارساز..... ۹۵
- گفتار چهارم: قدرت مبتنی بر ایدئولوژی و نظام کیفرگذاری ایدئولوژیک..... ۱۰۰
- مبحث سوم: شیوه‌های اعمال اقتدار..... ۱۰۷
- گفتار نخست: اعمال اقتدار فراتجربی و شمشیرهای آخته..... ۱۰۹
- گفتار دوم: اعمال اقتدار نهادی و وابستگی به ساختارها..... ۱۱۳
- گفتار سوم: اعمال اقتدار فرانهادهی و هویت‌هایی بی‌بدن..... ۱۲۴
- فصل دوم: قدرت و الگوهای سه‌گانه‌ی کیفری..... ۱۲۹
- مبحث نخست: الگوهای تولید حقیقت و روان‌های رام..... ۱۳۰
- گفتار اول: حقیقت‌سازي نظری و هویت‌های دستکاری شده..... ۱۳۰
- گفتار دوم: حقوق کیفری و رک‌اکت استقلال و وابستگی..... ۱۳۸
- گفتار سوم: سیاست‌جنایی لیبرال در برابر سیاست‌جنایی اقتدارگرا: واقعیتی یکسان با صورتک‌هایی متفاوت..... ۱۴۰
- مبحث دوم: الگوهای جرم‌انگاری و باری تسویه..... ۱۴۷
- مبحث سوم: الگوهای کیفرگذاری و بازتولید قدرت..... ۱۶۰

بخش دوم - تبارشناسی پیوند کیفر و قدرت در ایران

- فصل نخست - گفتمان اقتدارگرایی سنتی و تولد اقتصاد تعذیب..... ۱۷۹
- مبحث نخست: ناخودآگاه وجدان جمعی و تولد اقتدارگرایی ایران..... ۱۸۲
- گفتار نخست: فره‌ی ایزدی و هویت‌هایی قدرت‌پذیر..... ۱۸۳
- گفتار دوم: خوانش اقتدارگرا از نظریه‌ی سیاسی مذهب و هویت‌هایی تقدیرگرا..... ۲۰۰
- مبحث دوم: اقتدارگرایی ایرانی و تولد اقتصاد سیاسی تعذیب..... ۲۰۶
- گفتار نخست: الگوهای جرم‌انگاری و بازی تصویرها: پیوندهای غریب بزهکاری و گناه کاری..... ۲۰۸

گفتار دوم: الگوهای کیفرگذاری و الهیات مجازات	۲۱۸
گفتار سوم: تعذیب، واکنشی بدون جایگزین	۲۲۴
فصل دوم - گفتمان شبه مدرنیسم مطلقه و قدرت شبه نهادی	۲۲۹
مبحث نخست: بنیادهای شکل‌گیری قدرت شبه مدرن مطلقه	۲۳۲
گفتار نخست: وجدان جمعی و پیدایش فهم شبه مدرن از قدرت: تولد جامعه‌ی چندساختی	۲۳۴
گفتار دوم: فروپاشی نظام معانی و تصویرسازی‌ها: بی‌سازمانی اجتماعی و تکرار اقتدارپذیری	۲۴۴
مبحث دوم: گفتمان شبه مدرنیسم مطلقه و گذار از تراژدی تحمیل رنج	۲۵۱
گفتار نخست: عناصر گفتمان شبه مدرن مطلقه و دگرگونی‌های کیفری	۲۵۳
۱- گشایش شبکه‌ی دیوان‌سالاری اداری و دگرگونی شیوه‌های اعمال سلبه	۲۵۳
۲- مذهب‌گرایی و دگرگونی شیوه‌های اعمال سلطه	۲۶۰
گفتار دوم: گفتمان شبه مدرن مطلقه و الگوهای سه‌گانه	۲۶۵
۱- الگوهای تولید حقیقت و تلاش برای دگرگونی هنجاری	۲۶۵
۲- الگوهای جرم‌انگاری و راه‌هم نیست پیوندهای بزهکاری و گناه	۲۶۸
۳- الگوهای کیفرگذاری و حبس نیم یافته	۲۷۱
گفتار سوم: گفتمان شبه مدرن مطلقه و اخلاق کوری غیر رسمی	۲۸۰
فصل سوم - گفتمان سنت‌گرای مذهبی و قدرت نهادی - مذهبی	۲۸۵
مبحث نخست: بنیادهای شکل‌گیری گفتمان سنت‌گرای مذهبی	۲۹۲
گفتار نخست: پدیداری جامعه‌ی چندساختی و تولد گفتمان سنت‌گرای مذهبی	۲۹۲
گفتار دوم: عناصر بنیادین گفتمان شبه مدرن مطلقه و تولد الگوهای سنت‌گرای مذهبی	۲۹۷
مبحث دوم: گفتمان سنت‌گرای مذهبی و تولد چهره‌هایی متفاوت از قدرت کیفری	۳۰۳
گفتار نخست: گسترش شبکه‌ی دیوان‌سالاری اداری و رفع وابستگی از مجازات	۳۰۷
گفتار دوم: وجدان جمعی انقلابی و گرایش به سرکوب دشمنان	۳۱۵

۳۱۸.....	۱- شکل‌گیری گفتمان «جنگ علیه دشمن» و فشار هنجاری به قدرت
۳۲۷.....	۲- تولد جامعه‌ی تک‌ساختی و گرایش به شدت عمل کیفری
۳۲۹.....	گفتار سوم: نظریه‌ی سیاسی مذهب و بازتولید سیاست کیفری سخت‌گیرانه
۳۴۰.....	مبحث سوم: گفتمان سنت‌گرای مذهبی و الگوهای سه‌گانه
۳۴۰.....	گفتار نخست: الگوهای جرم‌انگاری و پیوند دوباره‌ی بزهکاری و گناه
۳۴۸.....	گفتار دوم: الگوهای کیفرگذاری و تأثیرپذیری از عناصر بنیادین گفتمانی
۳۵۵.....	گفتار سوم: تحولات اجتماعی و دگرگونی‌های درون گفتمانی
۳۶۳.....	نتیجه‌گیری
۳۷۶.....	فهرست منابع
۳۷۹.....	منابع فارسی
۳۷۹.....	الف: کتاب
۳۸۷.....	ب: مقالات
۳۹۳.....	منابع عربی
۳۹۳.....	منابع انگلیسی
۳۹۳.....	الف: کتاب
۳۹۶.....	ب: مقالات
۳۹۷.....	پایان‌نامه‌ها و تقریرات
۳۹۷.....	مشروح مذاکرات
۳۹۷.....	قوانین و مقررات
۳۹۸.....	پایگاه‌های اطلاعاتی
۳۹۹.....	مطبوعات
۳۷۵.....	نمایه‌ها
۳۷۵.....	الف: نمایه نمودارها
۳۷۶.....	ب: نمایه افراد
۳۷۶.....	ج: نمایه مفاهیم و موضوعات

مقدمه

۱- جامعه‌شناسی کیفری و رمز‌گشایی از معمای مجازات

در زندگی انسان مدون معمای کیفر به دغدغه‌ای فراگیر برای اندیشمندان مبدل شده است. هر خون، کمتر مفهومی در میان واقعیت‌های موجود در زندگی انسان یافت می‌شود که به هنگام منازعه درباره‌ی چیستی و چرایی آن، تا بدین اندازه ابهام آفرین باشد. درست در آن زمان به احساس می‌کنیم به درکی قابل اعتماد از ماهیت مجازات دست یافته‌ایم، درحقیقت برای می‌توانیم دیگر آفریده‌ایم. نظریه‌پردازی‌های بسیار در خصوص ماهیت و کارکرد مجازات اگرچه ناشی از واقعیت‌های این پدیدار اجتماعی را آشکار کرده، لیکن، خود پرسش‌ها و ابهام‌ها را در قلمروی توجیه مجازات به وجود آورده‌اند. از آن گذشته، چنین به نظر می‌آید که واکنش‌های کیفری در تحقق اهداف بلندپروازانه‌ی خود با شکست‌هایی پی‌درپی مواجه شده‌اند. این شکست‌های مکرر، سلسله‌ای از ناامیدی‌ها و سردرگمی‌ها را نسبت به کارایی واکنش‌های کیفری پدید آورده است.

شکل‌گیری این معما تنها نشأت گرفته از ذات پیچیده پرسش‌برانگیز مجازات نیست، بلکه، پدیداری و پیچیده‌تر شدن این معما بیش از هر چیز، ناشی از شیوه‌های تحلیلی دارد که اغلب اندیشمندان حقوق کیفری برای تبیین ماهیت و کارکرد این نهاد اجتماعی از آنها بهره می‌گیرند. این شیوه‌های نگرش تصویرهایی شکاف‌انگیز از کارکرد خارق‌العاده‌ی مجازات در تحقق شماری از اهداف بلندپروازانه نظیر اصلاح و بهنجارسازی ارائه داده و بدین‌وسیله به شکل‌گیری ابهام‌هایی عمیق درباره‌ی این پدیدار اجتماعی دامن می‌زنند. در حالی که اساساً، تردیدهایی جدی در این زمینه وجود دارد که آیا مجازات به عنوان یک نهاد قهرآمیز و سرکوب‌گر توانایی تحقق اهداف هنجاری فراجرایی را دارد؟ آیا در جامعه‌ای که خرده نظام‌های آموزشی و فرهنگی، که برخوردار

از رویکردی اقماعی هستند، نتوانسته‌اند در زمینه‌ی رشد بهنجار گروهی از شهروندان با موفقیت عمل کنند، واکنش‌های ذاتا سرکوبگر کفیری قادر هستند چنین هدف بزرگی را برآورده سازند؟ آیا نقش بهنجارساز و بازپرورانه‌ی مجازات ریشه در توانایی‌های ذاتی این پدیدار دارد و یا برعکس، نشأت گرفته از تصویرسازی‌هایی است که در خصوص رسالت هنجارمند کفیر ارائه می‌شود؟

اینکه نگاه فلسفی به واکنش‌های کفیری خود را مسئول تعیین یک «باید» یا هدف آرمانی اخلاقی برای مجازات می‌داند، و در مقابل، اینکه آیا مجازات به هنگام اجرا نیز توانایی تحقق این اهداف از پیش تعیین شده را دارد، دو مسأله‌ی کاملاً جداگانه هستند. همین اصالتی موجود میان آرمان‌ها و واقعیت‌های این پدیدار است که زمینه را برای پیچیده‌تر شدن معادای کفیر فراهم می‌کند. بدین ترتیب، مسأله‌ی اصلی مجازات، تصویرسازی‌ی انتزاعی و هنجارمند نیست که از این پدیدار ارائه می‌شود. این تصویرسازی‌های هنجارمند، رسالت‌های دشوار و پیامبرگونه‌ای بر دوش نهادهای کفیری می‌گذارند که در حوزه توانایی‌های ذاتی آنها قرار ندارد.

تولید این تصویرهای بدبذواریانه و ابهام‌آفرین از مجازات، ریشه در روش ادراک ویژه‌ای دارد که فلسفه برای شناخت پدیدارهای اجتماعی از آن بهره می‌گیرد. در قلمروی ادراک فلسفی مهم‌ترین مسأله، نگاشت هستی‌شناسانه به پدیدارهاست. فیلسوف در نخستین گام از ادراک فلسفی، رسالت خود را در شناخت «هستی محض» یا مسأله‌ی «وجود» تعریف می‌کند. پس از کشف «حقیقت وجه» و «هستی محض» و به تعبیری، پس از شکل‌گیری تفکر هستی‌شناسانه در ذهن فیلسوف، وی شروع به تعیین نقش پدیدارها در تحقق این هستی‌شناسی می‌نماید. به تعبیر دیگر، فیلسوف تلاش می‌کند تا از طریق تعیین یک «باید» یا «نقش» برای پدیدارهای اجتماعی، مسیر تحقق هستی‌شناسی یا جهان‌بینی ویژه‌ی خود را هموار سازد. به واسطه‌ی همین روش ادراک انتزاعی و هستی‌شناسانه است که فلسفه مهارتی تمام در تولید رسالت‌های شگفت‌انگیز برای پدیدارهای اجتماعی دارد.^۱ داستان فلسفه‌ی مجازات نیز از این قاعده مستثنی نیست. نقش‌هایی که در قلمروی ادراک فلسفی بر دوش مجازات گذارده می‌شود،

۱. برای مطالعه در خصوص روش ادراک فلسفی و نیز پرسش‌هایی که فلسفه مجازات در پی پاسخگویی بدانهاست رک به: جوان جعفری بجنوردی، عبدالرضا و ساداتی، سید محمد جواد (۱۳۹۴)، ماهیت فلسفی و جامعه‌شناختی کفیر؛ تاملی در چیستی و کارکردهای کفیر، انتشارات میزان، ص ۳۰